

TÜRK EDEBİYATINDA BAHÂRİSTÂN*

Bahâristân Turkish Culture and Literature

İbrahim Halil TUĞLUK**

ÖZET

Mollâ Câmî'nin 1487 yılında telif ettiği Bahâristân; Mukaddime, sekiz bölüm ve Hâtîme'den oluşan Farsça ahlâkî ve eğitici bir eserdir. Câmî, oğlu için kaleme aldığı Bahâristân'ı Hüseyin Baykara'ya ithaf etmiştir. Eserde, dünya hayatı için gerekli olan bilgi ve öğütler yer almaktadır. Câmî, Bahâristân'ı Sa'dî-i Şîrâzî'nin Gülîstân'ını örnek alarak kaleme almıştır.

Osmanlı sahasında büyük ilgi gören Bahâristân medreselerde ders kitabı olarak okutulmuş, eserin çeviri ve şerhleri yapılmıştır. Çok sayıda yazması bulunan Bahâristân'ın özel lügatleri yapılmış ve aynı zamanda esere Nergisî tarafından Nihâlistân adında bir nazire de yazılmıştır.

Bu çalışmada Bahâristân'ın kütüphanelerimizde mevcut seçmeleri, şerhleri, lügatleri ile Bahâristân'a yazılan nazire ve eserin kültür tarihimizdeki yeri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mollâ Câmî, Bahâristân, seçmeler, şerh, çevri, lügat, nazire, kültür tarihi.

ABSTRACT

Bahâristân that Mollâ Câmî wrote in 1487 is a moral and educational work in Persian and consists of introduction, eight section and epilog. Câmî dedicated Bahâristân that he wrote for his son to Hüseyin Baykara. Advices and information necessary for world life exist in this work. Câmî wrote Bahâristân respect to sample of Sa'dî-i Şîrâzî's Gülîstân.

Bahâristân that takes a great interest in Ottoman field has been read in medresas as lecture book, translations and explanations of the work has been done. Special wordbooks of Bahâristân that has a lot of manuscript have been done and a nazira called Nihâlistan has been written by Nergisî also.

In this study, it will be emphasised on the available selections, explanations, wordbooks and naziras of Bahâristân in our libraries and its position in our cultural history.

Key Words: Mollâ Câmî, Bahâristân, selections, explanations, wordbook, nazira.

GİRİŞ

Türk-İran münasebetleri; dinî, siyasî, coğrafî, ekonomik vb. etkenlerle şekillenen, kültürel ve edebî uzun bir geçmişe sahiptir. İran'da hüküm süren hanedanların çoğunun Türk olması, Fars edebiyatının önemli şahsiyetlerinin (Ferrûh-ı Sistânî, Menûçihri, Mu'izzî, Hâkânî, Emîr Hüsrev, Sâ'ib-i Tebrîzî, Nizâmî vb.) Türk kökenli olması Fars edebiyatında Türk kültürünün izlerini bırakmış, bu izler Fars klasik edebiyatının şekillenmesinde etkili olmuştur. Bunun yanı sıra Anadolu sahasında Farsça eser kaleme alan birçok şair de vardır.¹ Bu karşılıklı ilişkinin etkisi, kapsamı, doğrudan veya dolaylı tesirleri, sınırları incelenmeye muhtaç olmakla birlikte Fars sahasında bir Türk edebiyatı, Anadolu sahasında da Türkçenin ifade biçimine bürünmüş bir Fars edebiyatını netice vermiştir. Türk-Fars dairesi edebî ilişkileri bu çerçeveye sınırlı kalmamış, Farsçadan Türkçeye, Türkçeden Farsçaya manzum veya mensur eserler tercüme edilmiştir. Ferîdüddîn Attâr, Hâfız-ı Şîrâzî, Sa'dî-i Şîrâzî, Mollâ Câmî ve daha birçok şahsiyete ait eserlerinin tercümeleri yapılmış, tercüme edilen eserler bazen te'lîfe varacak kadar yeniden yorumlanmış,

* Bu çalışma 15-17 Mayıs 2012 'de İstanbul'da düzenlenen I. Uluslararası Türk-İran Dil ve Edebiyat İlişkileri Sempozyumu'nda sunulan "Türk Kültür ve Edebiyatı'nda Bahâristân" adlı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

**Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, itugluk@adiyaman.edu.tr

¹ Anadolu sahasında Farsça şiiir kaleme alan şairler için bkz. Riyahi, Muhammed Emin, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, çev. Mehmet Kanar, İstanbul 1995.

eserin tümünün ya da bir bölümünün-dibâce şerhleri- yapılmış, bu eserlerin seçmeleri hazırlanmış, aynı zamanda eserlerin lügatleri de yapılmıştır.²

Bu çalışmada, Anadolu sahası üzerinde önemli etkileri görülen 15. yüzyılın önemli simalarından Mollâ Câmî'nin *Bahâristân* adlı eserinin Türk kültür ve edebiyatındaki yansımaları üzerinde durulacaktır.

I. Mollâ Câmî'nin Hayatı ve Eserleri

İran'ın ve bütün İslam dünyasının tanınmış şahsiyetlerinden Mollâ Câmî, Câm kasabasının Hurdeird köyünde 23 Şaban 817/1414-1415'te doğmuştur. Babası Ahmet bin Muhammedü'd-Deştî'dir. Câmî, küçük yaşlarından itibaren önce babasından, sonra da dönemin önemli hocalarından ders almış, Nakşibendiye tarikatından Kaşgarlı Şeyh Sâdettin'e intisap etmiştir. Hüseyin Baykara ve Ali Şîr Nevâî'nin himayelerini görmüş olan Mollâ Câmî, her biri İslam dünyasında olduğu gibi Türk sahasında da etkili olan birçok eser kaleme almıştır. Câmî, 898/1492-1493'te 81 yaşında vefat etmiştir (Hikmet, 1996: 101-126; Macit, 1991: 519).

Anadolu sahası şairlerinden bazılarıyla birlikte eğitim de almış olan Mollâ Câmî, Nakşibendi tarikatının Anadolu'da dolaylı olarak yayılması, eserleri, ilmî kişiliği ve Herat ekolü vasıtasıyla Osmanlı sahası üzerinde etkili olmuştur. (Macit, 1991: 520-522)

II. Bahâristân

Bahâristân, Câmî'nin kaleme aldığı önemli eserlerdendir. Ahlâkî ve edebî bir eser olan *Bahâristân*'ı Câmî, oğlu Ziyâeddin Yusuf'un Arap dili ve edebiyatını öğrenmeğe başladığı dönemde kaleme almıştır. Câmî, bunu *Bahâristân*'da şu şekilde dile getirmiştir: "...şimdi bu *Bahâristân*'ın yazılmasındaki sebebi anlatmak sırası gelmiştir. Bu gönül okşayıcı bahar çağlarında sevgili oğlum Ziyâeddin Yusuf (Allah kederlerden saklasın) Arap dilini ve edebiyat bilgilerini öğrenmeğe çalışıyordu. Yeni yetişmekte olan çocuklara ve zahmet görmemiş olan yavrulara, alışkın olmadıkları şeylerle zihinlerine uygun gelmeyen yabancı terimleri öğretmenin, onlara ağır bir yük olmakla beraber gönüllerine korku vereceği pek açık bir hakikattir. Çocuğun gönlünü ferahlandırmak ve hatırını hoş tutmak için ara sıra ünlü şeyh ve büyük üstat Şîrâzlı Muslihuddin Sa'dî'nin mübarek nefeslerinden olan *Gülistân* kitabından birkaç satır okuduk. ... O sırada hatırıma geldi ki Sa'dî'nin mutlu nefeslerine, güzel şiirlerine benzer birkaç yaprak da teberrüken aynı üslûp üzere ben yazayım. İşte hâlihazırda bir destân ve gaiplere bir armağan olmak için şu birkaç parça bu suretle tertip edildi. Bu yazılar sona erince bu eser de tamamlandı." (Gençosman, 1990: 4-5)

Câmî'nin 892/1478'de Sa'dî'nin *Gülistân* adlı eserini örnek alarak yazdığı ve Sultan Hüseyin Baykara'ya ithaf ettiği *Bahâristân* tertip ve üslûp bakımından *Gülistân*'a benzese de muhteva açısından *Gülistân*'dan farklılıklar gösterir. *Ravzatü'l-ahyâr* ve *Tuhfetü'l-ibrâr* adıyla da anılan *Bahâristân*, yine *Gülistân* gibi nesir-nazım karışık bir eserdir. Eser bir mukaddime, sekiz bölüm (ravza) ve bir hatimeden meydana gelir. Her bölümün başında konu tarif edildikten sonra bölümün özelliğine göre bu konular "hikâyet", "hikmet" veya "mutâyebe" alt başlıkları şeklinde işlenir. (Okumuş, 1991: 470-471) *Bahâristân* şu bölümlerden oluşur:

1. Büyük sofilerden bazılarının ait hikâyeler,
2. Filozoflardan derlenmiş sözler,
3. Sultanlarda adalet,
4. Cömertlik ve kerem,
5. Aşk ahvâli,
6. Aşk ve latifeler,
7. Şairlerin ahvâli
8. Hayvanlar dilinden nakledilen hikâye ve fıkralar.

² Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ahmet Kartal, "Türk-Fars Edebi İlişkileri", *Şiraz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, Kurtuba Kitap, İstanbul, 2010, s. 13-117.

III. Türk Edebiyatında Bahâristân

Bahâristân, Doğu kültürünün klâsikleri arasında yerini almış bir eserdir. Doğu ve Batı dillerinde birçok çalışmaya konu olan *Bahâristân* ile ilgili Osmanlı döneminde ve Cumhuriyet döneminde eserler kaleme alınmıştır. Bu çalışmalar; eserin tamamının veya bir kısmının asıl metne sadık kalınarak veya adapte edilerek tercümesi, eserin tamamının ya da bir kısmının, özellikle dibâce bölümünün şerhi, eserin tamamı ya da bir kısmının lügatlarının hazırlanması ve müntehatları (seçmeler) vb. şeklindedir.

Bahâristân, Divan şiirinde *Gülistân*, *Bostân*, *Mantıku't-tayr* vb. eserlerde olduğu gibi bir metafor olarak da kullanılmıştır.

A. Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Yapılan Bahâristân Tercümeleri

1. Osmanlı Döneminde Yapılan Tercümeler

Bahâristân'ın Osmanlı döneminde tespit edilen üç tercümesi vardır:

a. Tuhfe-i Âsitân Tercüme-i Bahâristân³

Alî el-Mevlevî tarafından kaleme alınan tercümenin Türkiye kütüphanelerinde iki nüshası vardır:

1. Derviş Muhammed Alî el-Mevlevî, Tercüme-i Bahâristân, Müst. Ömer el-Buhârî, Süleymaniye, Nafiz Paşa, 849, 107 vr.

2. Derviş Muhammed Alî El-Mevlevî, Tuhfe-i Âsitân Tercüme-i Bahâristân, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Mustafa Con A, 401/XI.

Alî el-Mevlevî, tercüme-yi şeyhi Ebubekir Efendi'nin isteği üzerine kaleme almıştır. Ebubekir Efendi, Alî el-Mevlevî'den *Bahâristân*'ı Türkçeye tercüme etmesi durumunda faydasının genel olacağını belirtmiştir. Derviş Muhammed Alî el-Mevlevî, eseri kaleme alışı şu şekilde anlatır: “*ammâ ba'd ma'lûm-ı e'izze-i ihvân ve nümûde-i ecille-i hullân olsun ki bu kitâb-ı müstetâbın tercemesine sebep oldur ki bu 'abd-i nâ-tüvân ve hâk-pây-ı fukarâ-yı Mevleviyân a'nî Dervîş Muhammed 'Alî el-Mevlevî gafere'llâhu zünûbehu ve setere'uyûbehû nice zamân vâdi-i hasretde pûyân ve be-vâdi-i dacetde devân u pây-kûbân olup âhir-i kâr Hazret-i Pîr-i dest-gîrim Mevlânâ ve mevle'l-ârifîn kaddasa'llâhu bi-sirrihi'l-mübîn dergâhına hezâr iştiyâkla rûy-ı siyâhım sûde ve bir gûşe-i kerâmet-tüşede karâr-dâde olduğumuz âvânede ol pîşvâ-yı erbâb-ı tarikat ve cedd-i bozorg-vâr-ı hakikat Şeyhim Sultânım veliyyü'n-ni' em ve 'aliyyü'l-himem zümre-i meşâyihin ser-bülendi a'nî bihi el-Hâc Es's-seyyid Ebû Bekir Efendi medde'llâhu zilâle re'fetihi alâ mefâriki'l-fukarâi's-sâlikîn hazretlerinin vâlid-i mâcidleri e's-Seyyid Muhammed 'Ârif Efendi tayyibe'llâhu serâhu ve ce'ala mak'ada sıdkihî me'vâhu hazretleri bin yüz elli tokuz târihi saferü'l-hayrın yigirmi birinci günü vedâ'-ı 'âlem-i fânî buyurup ravdatu'l-ervâhi't-tayyibe olan türbe-i mukaddese-i cedd-i emcedlerine âsûde-i civâr-ı rahmet-i Rahmân olduklarında kendiler bi'l-fi'l mesned-ârâ-yı hilâfet-i peder-i bozorg-vârî ve müttekâ-zîb-i meşihat-ı türbe-i hudâvendigârî olup bu bende-i ahkarlarına nazar-ı 'inâyet buyurup tarikatı hîdmetine istihdâm ve sohbet-i pür-bereketleriyle vakt-â-vakt muğtanem olduğumuz esnâda el-ke'lâm yecürrü'l-ke'lâm⁴ mağzâsınca yevmen mine'l-eyyâm silsile-i sohbet-i 'ilmiyyeleri Hazret-i Câmî'nin Bahâristân ismiyle müsemma olan te'lîf-i letâyif-elîflerine münce oldukda âyâ ol nüsha-i latîfede olan elfâz u 'ibârât-ı Fârisiyye lisân-ı Türkîye tercüme kılınsa nef'i 'âm ve şîve-i uhrâyla dahî tâm olurdu buyurdıklarında*

Mısra':

Der-tarîkat her çi pîş-i sâlik âyed hayr-ı ost⁵

³ Bu eser, proje kapsamında tarafımızca çalışılmaktadır.

⁴ “Söz sözü açar.” anlamında bir Arap sözü.

⁵ “Tarikatta sâlikin önüne ne gelirse o hayırdır.”

mazmûnınca bu fakîr-i pür-kusûr hezâr ‘acz ü fütûr ile mevsûf iken nefes-i cân-bahşlarına mu’temedin zebân-âverlik idüp

Mısra’:

Ger mecâl-i goft bûdî goftenihâ goftem⁶

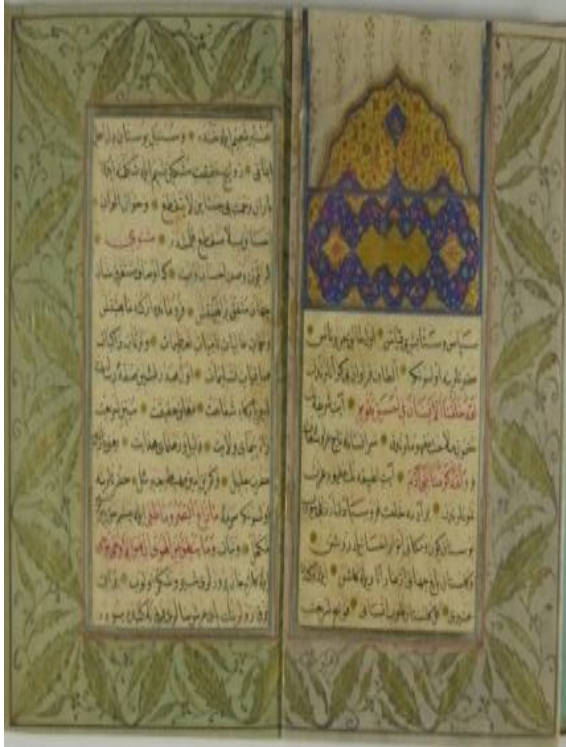
Eger himmet-i bî-hemtânız bu ‘abd-i ‘âcizi intâka masrûf kılınur ise bu emr-i hatîr bi-meşiyeti’llâhi Te‘âlâ husûl-pezîr olur. El-me’mûru ma‘zûrun⁷ diyüp emr-i lâzîmü’l-ittibâ’ları muktazâsınca ma‘a kıllatî’l-bidâ‘a ve ‘illet-i ‘ademü’l-istitâ‘a tevekkülen ‘alâ’llâhi te‘âlâ ve teşebbüsen bi-zeyl-i himmet-i Mevlânâ silk-i takrîr ve rişte-i tahrîre bu cevâhir-i zevâhiri tasmît kılup Tuhfe-i Âsitân Tercüme-i Bahâristân demekle tesmiye olundu. Hattâ hâzîrân-ı dostâna dâstân-ı ‘ibret-beyân ve ğâ’ibân-ı ihvâna yâdgâr u armağan olup behre-mend-i ikrâmât ed’iyye-i hayriyyeleri kılalar bi-mennihi ve keremihi subhânehu ve Te‘âlâ Allâhümme es’elüke’l-ismete ‘an zelevî’i-halel. İmdi işbu kitâb-ı ra‘nâ bihiştâsâ heşt ravza olmak üzere tertîb ü tedvîn ve her ravzası şükûfe-zâr-ı nikât-ı Bahâristân ve terâvet-fersâ-yı hezâr Gülistân olmak üzere tezyîn kılınmışdır.” (Süleymaniye Nafiz Paşa, 2a-3a)

b. Filibe Müderrisi Hızır-zâde Mehmed Fevzî, Bahâristân Tercümesi⁸

Mehmed Fevzî Efendi tarafından tercüme edilen eser, 1227/1812-1813’te Şirket-i Sahâfiye-i Osmâniyye Matbaası’nda basılmıştır. 88 sayfadan oluşan esere Mehmet Fevzî Efendi, doğrudan tercüme ile başlamıştır.

c. Hakkî, Mecmua, Bahâristân Çevirisi, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, 1711.

III. Mehmed dönemi Saray Babüssaade Ağası Gazanfer Ağa’nın ricası ve himayesiyle çevrilen eser, 1b-37b varakları arasındadır. Nesihle yazılmıştır. Sekiz bölümde hayvanlarla ilgili hikayeler vardır. Eser, on dört minyatürle süslenmiştir. Eser bu açıdan da değerlidir. (Çağman, 1978)

(Topkapı Hazine 1711, 1b-2a)

(Topkapı Hazine 1711, 35b-36a)

⁶ “Söyleme imkânı olsaydı ne sözler söyledim.”

⁷ “Emrolunan ma’zûrdur.”

⁸ Bu eser, proje kapsamında tarafımızca çalışılmaktadır.

d. Tercüme-i Hikâyâtü'l-Meşâyih-i Kitâb-ı Bahâristân min Te'lif-i Mevlânâ Câmî⁹

Rıfat Mehmet Kâdirî (ö. 10 Ramazan 1317 / 10 Ocak 1900) tarafından yapılan tercümenin iki nüshası vardır:

1. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, O.E. 740, 67b-120a.
2. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, O. E. 1826, 1b-11a.

Eser, Mehmet Rıfat'ın *Bahâristân*'ın tercüme sebeplerini anlattığı dokuz beyitlik bir mesnevi ile başlar. *Bahâristân*'ın Mollâ Câmî tarafından kaleme alındığını belirten yazar, *Bahâristân*'da birçok latife bulunduğunu belirtir. Tasavvuf ehlinin istifade etmesi için birçok hikâye içeren eserden herkesin faydalanması amacıyla eseri Farsçadan Türkçeye tercüme ettiğinin ifade eder.

Çün Bahâristân derler bir kitâb
Vardır anda hem letayif bî-hesâb

Mollâ Câmî anı te'lif eylemiş
İsm-i ehlu'llâhı ta'rif eylemiş

Yazılıp her bir hikâye bend bend
Olmak için sâlikânı hisse-mend

Nakl olundu Fârisîden Türkîye
Okuyup her adam etsin fâ'ide

Dedi bu Rif'at Muhammed Kâdirî
Hayr ile yâd ide okuyan benî

2. Cumhuriyet Döneminde Yapılan Tercümeleler

Cumhuriyet döneminde *Bahâristân*'ın beş tercümesi yapılmıştır. Kronolojik sıralamaya göre bu tercümeleler şunlardır:

a. Kilisli Rıfat Bilge, Bahâristân, Meral Yayınevi, İstanbul, 1945.

Mütercim, eserini tercüme etmeye muvaffak olmuş ancak neşrine fırsat bulamamıştır. Mukaddime ve *Bahâristân* tercümesinden oluşan eser, 144 sayfadır. Önsöz'de Câmî'nin biyografisi, *Bahâristân* hakkında malumat ve Kilisli Rıfat Bey hakkında bilgi verilmiştir. Tercümede herhangi bir dipnot yoktur.

b. M. Nuri Gençosman, Bahâristân, Ankara Üniversitesi Basımevi Ankara, 1963.

Bu tercüme bir Önsöz ve *Bahâristân* tercümesinden oluşmaktadır. Önsöz'de Gençosman, Câmî'nin kısaca hayatı, şöhreti, 15. yüzyıl İran'ın siyasi çehresi, İkinci Bayezid ile mektuplaşmaları, Hüseyin Baykara ile münasebeti, *Bahâristân*'la *Gülistan* mukayesesi, Câmî'nin biyografisinin kaynakları, Batılı araştırmacıların Câmî hakkındaki değerlendirmeleri, Câmî'nin tasavvufi yönü, eserleri, Türkiye'de tanınmış eserleri, ölümü ve mezarının yerinin değiştirilmesi üzerinde durmaktadır. Gençosman, dipnotlarda özel isimler ve kavramlarla ilgili açıklamalarda bulunmuş, yer yer nükteler aktarmıştır.

c. Yakup Kenan Necefzâde, Bahâristân, Neşriyat Yurdu, Yeni Şark Maarif Kütüphanesi, İstanbul, 1967.

Eser; Önsöz ile Câmî'nin biyografisi, Mevlânâ hakkındaki bir beyti, seyahatleri, eserleri ve *Bahâristân* tercümesinden oluşmaktadır. Tercümede kavram açıklamaları içeren birkaç dipnot vardır.

⁹ Bu eser, proje kapsamında tarafımızca çalışılmaktadır.

d. **Sadık Yalsızuçanlar, Baharistan, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.**

Bahâristân, Sadık Yalsızuçanlar tarafından daha çok edebî bir üslupla tercüme edilmiştir.

e. **Adnan Karaismailoğlu, Baharistan, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002.**

Eser, bir Önsöz ve asıl eserin tercümesinden oluşmaktadır. Önsöz’de yazar, Câmî’nin kısaca hayatı, Fatih Sultan Mehmet ve II. Bayezid ile mektuplaşmaları, eserleri, *Bahâristân*’ın telif tarihi, sebep-i telifi, kime sunulduğu, bölümleri, Türkçe şerh ve çevirileri, tercümeyle esas alınan metin ve *Bahâristân*’ın muhtevası, tercümenin tekniği hakkında bilgiler vermiştir. Mütercim, Mehmet Şâkir’in *Şerh-i Bahâristân*’ından da istifade ettiğini belirtmiştir. Dipnotlarda özel şahıslar, yer isimleri ve kavramlarla ilgili bilgiler verilmiştir.

3. Müntehâbâtlar (Seçmeler)

Bahâristân’dan yapılan seçmeleri içeren eserlerdir. Bunlardan tespit ettiğimiz ancak ulaşamadığımız altı tanesi Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Türkçe Yazmaları bölümündedir. Milli Kütüphane’de bulunan bir mecmuada da 11 farklı varakta *Bahâristân*’dan seçme hikâyeler ve şiirler vardır.

1. Müntehâb-ı Bahâristân, Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 5103, 1140 (1728), 24 vr.
2. Müntehâb-ı Bahâristân, Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 2510, 74 vr.
3. Müntehâb-ı Bahâristân, Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 1455, 55 vr.,
4. Müntehâb-ı Bahâristân, Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 1597,
5. Müntehâb-ı Bahâristân, Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 1812, 111 vr.
6. Müntehâb-ı Bahâristân, Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 2768/1, 1-74a.
7. Mecmûa-i Eş’âr, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 28112.

4. Şerhler

a. Dîbâce Şerhi

1. Himmet-zâde Abdî Efendî, (öl. 1122/1710), Şerh-i Müşkilât-ı Dîbâce-i Bahâristân, Süleymaniye Aşir Efendi Koleksiyonu, 435/13, vr. 137b-143a; Şerh-i Dîbâce-i Bahâristân, Süleymaniye Kasıdecizade, 724-14, 140-147 y.

Himmet-zâde Abdî Efendî, eserine hamd ve salve ile başlamıştır. Abdî, eserini Dîbâcede anlaşılması zor manzum ve mensur parçaların anlaşılmasını kolaylaştırmak için yazdığını belirtir. Abdî, eseri kaleme almasını şu şekilde anlatır: “*ve ecda’-ı mahmûdu’ş-şu’arâ ve mevdûdu’l-büleğâ Şeyh Câmî revvahahu’llâhu’l-hâmî Fezâ’il-i Bahâristân’ında Resâil-i Gülistân-ı resûlden bu kavî iktibâs ve şefâ’at-ı Resûl iltimâs kılup sâhib-i seb’a’l-mesânînün ma’âni-i ‘acâyibden kitâb-ı evvelinde mektûb olmağı savâb gördü. Pes Dîbâcesi’nde ba’zı müşkilat-ı ebyât ve mufassılât-ı inşâ’iyyât vâki’ olup mübtedîlerinün zihnine ‘asîr ve muktedîlerin fehmlerinden nefir olduğu eçlden bu za’if-i pejmürde-dil ve nahif-i bârende-i seyl ‘adem-i ihtiyâc-ı ihvâmî bilürken ‘alâ kadri’t-tâka istihrâc olan ‘alâ vechi’l-meşrûh ve’l-mevzû’ beyân u ‘ayân kıldı.*” (Süleymaniye Kasıdecî-zâde, 122a, Süleymaniye Aşir Ef. 1b-2a)¹⁰

b. Bahâristân’ın Tümüünü Şerh Eden Eserler

Bahâristân’ın bilinen Türkçe iki şerhi vardır:

1. Şem’î, Şerh-i Bahâristân

Yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerinde birçok nüshası vardır. (Akat, 1999)

¹⁰ Lâmi’î Çelebi’ye ait ve Topkapı Sarayı Revan 1884 numaraya *Şerh-i Dîbâce-i Bahâristân* adıyla kayıtlı eser, Sa’dî-i Şîrâzî’nin *Gülistân* adlı eserinin Dîbâce şerhidir.

2. Mehmed Şâkir, Hediyyetü'l-İrfân der-Şerh-i Bahâristân¹¹

Mehmed Şâkir Efendi tarafından kaleme alınan¹² ve 607 sayfadan oluşan eser, İstanbul'da 1252/136-37'de Matbaa-i Âmire'de basılmıştır. Eserine tahmîd, salve ve dört halifeye övgü ile başlayan Mehmed Şâkir, eserinin şerhe layık olmadığını ifade etse de Şem'i'nin şerhinin Bahâristân'ın anlamlarını gereği gibi izah edemediğini belirtmiştir: "... reng-i elvân-ı ma'ânîsi çerâğân-ı tercüme ile rûşenâ olmadığı ma'lûm-ı bigâne vü âşinâdır. Her ne kadar Şem'i merhûm ol vâdide tek u pû etdiyse de şebistân-ı hayâlâtını gereği gibi rûşen edemediği kitabıyla müberhendir. Bu lâlezâr-ı ma'ânide şiddet-i nesâyim sebebiyle şem'-i beyânı fûrûzân olmayıp kemâ hüve bâkî kalmıştır." (Mehmed Şâkir, 3).

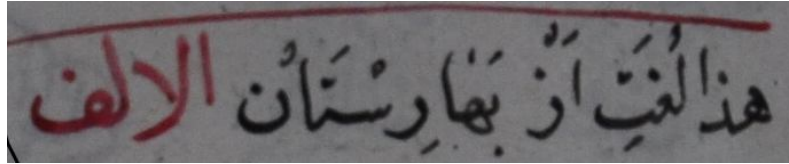
Şâkir Efendi, eserinde metnin zorluklarını, Farsça kuralları, nazım bölümlerinin anlamlarını izah etmiştir. Sultan Selim methinde bir kaside kaleme alan şârih, eserinin ismini Hediyyetü'l-İrfân der Şerh-i Bahâristân koymuştur. Şâkir Efendi, kelime ve ibarelerin gramatikal tahlilini yapmış, sonra da "mahsûl-ı beyt" başlığı altında ibarenin anlam boyutu üzerinde durmuştur. "Arûz" başlığı altında nazım parçalarının veznini incelemiştir. Yeri geldiğinde "Mahsûl" başlığı altında terkib, ibare gibi parçalara yorumlar getirmiştir. Yer yer nüsha farklılıklarına da değinmiştir. Şerhini bir mesnevi ile bitiren Mehmed Şâkir, 606. sayfada Mevlânâ Câmî'nin hayatını anlatır.

5. Lügat

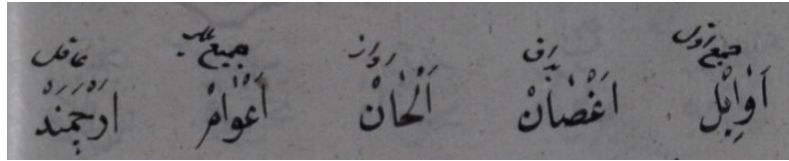
a.Lügat-ı Bahâristân, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Yz. A 210/16, 237b-261b.¹³

b. Lügat-ı Bahâristân, DTCF Ktp. İ. Saib II, 1438, 38b-56b. (Arslan, 2013, 596)

Müellifi ve telif tarihi bilinmeyen ve alfabetik olarak tertip edilen eserde alfabetik olarak Arapça Farsça kelimelerin Türkçe anlamları verilmiştir. Her bir harf "Fasıl" başlığı altında verilmiştir (234a-243a). Sonra müfred masdarların, çoğul masdarların, olumlu-olumsuz biçimleri; geçmiş zaman, gelecek zaman, emir çekimleri, ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl biçimleri verilmiştir. İ'lem başlığı altında Arapça olarak Farsça kelimelerin tüetimiyle ilgili bilgiler verilmiştir. Dolayısıyla sözlük aynı zamanda Farsçayı öğretmeyi hedefleyen bir lügattir. Eserin tespit edilebilen tek nüshası vardır.

(Hâzâ Lugat-i ez-Bahâristân El elif)

¹¹ Bu eser, proje kapsamında tarafımızca çalışılmaktadır.

¹² Bağçe-i Safâ-endûz'da Mehmed Şâkir'in hayatının anlatıldığı bölümde Şâkir Efendi'nin (Çukadâr Ahmed Agazâde'nin) Bahâristân'ı şerh ettiği şu şekilde anlatılmıştır: "İstanbul'da Eski Otalar [Hâlen Fevziye tesmiye olunan mahaldir] kurbunda 'Üryânî Dedenin türbesi olan hânede sâkin sadr-ı a'zam çukadârlarından Ahmed Aga-nâm zâtın oğludur. Dört yaşında mâderinden Şâhidî ve Subha-i Sıbyân manzûmelerini okuyup ve kable'l-bülüg sarf u nahvi dahi görüp Sultân Ahmed Hân-ı Sâlis silehdârlarından Hançerli İbrâhîm Aga'ya karâbeti olmagla hazîne-i hümâyûna almışlar orada Şevkî Ahmed Efendi'den ve Yûsuf Efendi'den nesh okumuş ve Bahâristân-ı Câmî kuddise sırrahûyî sarâyda iken Sürûri-âsâ muhakkikâne şerh eylediğini sâhib-tezkire yazar ve fi'l-hakîka Münibâsâ fuzalânın karîn-i takrîzleri olmuş güzel eserdir. (Oğraş, 2001: 135)

¹³ Arapça-Farsça-Türkçe, nesih hatla, 215x155-160x95 mm. ölçüsünde, 9 satırlı, 237b-261b. Noktalar, çizgiler ve konu başları kırmızıdır. Sırtı ve sertâbı kahverengi meşin, kapaklar mavi, müzehhep, dört köşe, kahverengi meşin, zencirekli, miklebli, içi ebru kaplı bir cilt içerisinde. Sözcüklerin Türkçe karşılıkları satır aralarında.

5. Nazîre

Nergisî, *Gülistân* ve *Baharistân*'a bir nazire olması için eserine *Nihâlistân* adını verir. (Çaldak, 2010: 156) “Okuma ve yazmaya başladığı günden beri hocaların mübtedi öğrencilere ilk olarak *Gülistân* ve *Baharistân* gibi kitapları okutmaları dikkatini çeker. Aslında pek çok değerli öğüdü, hikmetli hikâye ve sözü ihtiva eden bu eserler, sadece bu işe başlayan gençler için değil, ihtiyarlar için de yaşlılık dönemlerinin tek teselli kaynağı olagelmıştır. Gerçekten de Fars ülkesinin güçlü kalemleri, bu eserleriyle zamanın eline her an bahar havası yaşatan birer armağan vererek, kendilerinin asırlar boyunca güzel bir nâm ile anılmalarını sağlamışlardır. Anadolu'da yetişen kalem erbabından birinin de inşâ sahasında yeni bir tarz ve üslûp ile yazılmış bir eseri asra armağan ve zamanın sanatperver-lerine hediye etmesini yazar, uzun bir zaman hasretle beklemiştir. Halbuki “lisân-ı hoş-beyân-ı Türkî”, çeşitli dillerden derlediği güzel kelime çiçekleriyle müstesna ve onlardan devşirdiği meyveler ile zevk-i selim sahiplerince beğenilen bir dildir. Türkçe bu derece “hüsn-i edâ”ya müsait ve münasip olduğu halde Osmanlı ülkesinin söz ustalarının, “bî-iktidârî” töhmeti ile utanarak acz ve zaafiyet ile yüzlerinin “şikeste-reng-i inkisâr” olması revâ değildir. Bu ateşle yüreğinin yanıp tutuştuğunu söyleyen yazar, görevinden dolayı daima göçüp konmak zorunda kalır. (Çaldak, 2010: 159-160) “...dil-pezir-i pesendide imlâ ve ihtilâf-ı meşârib-i ‘âlemiyâna binâ’ en her kese hâhiş-i dâniş-âmûz-ı isti’ dâdı üzre şüret-nümây-ı ma’ nâ olacak bir tuhfe-i nev-peydâ olması enseb ü evlâ görilmekle kef-dest-i sem’ ile dehen-i râviyân-ı şahîhu’l- kelâmdan rübûde-i ‘ayyâr-ı fehmi-tiz-dest olan ğarâ’ib-i âsâr-ı hayret-efzâ şahni-büstân-ı mu’âyeneden çide-i yemîn-i nazar-ı dürüst-bîn olan kızâyâ-yı ta’ accüb-fermâya zamm u ilhâk olunup vaktâ ki manzûr u mesmû’ bir nice ahbâr-ı sahîhu’l-vukû’ bu vechile sûret-yâb-ı iltişâk oldu reşha-i ârzü-yı sâbîku’l-beyân ya’ nî lisân-ı Türkîde nazîre-i Gülistân ü Baharistân ibdâ’ı nâvdân-ı hâme-i perîşânkâr-ı fakîr-i hâksârdan rîzân-ı çemen-i beyân ve tarî-sâz-ı hurrem-sebzezar-ı ‘irfân olduğuna şükr-i firâvân idüp efnân-ı ta’ birât-ı pesendide hıyâbân-ı selîka-i hemvâr-eserden ser-zede vü saf saf ser-râh-ı sûtürda (cünbiş-nümây-ı zuhûr olmağla sâye-fiken-i çemenzâr-ı müsvedde olduğu cihetden nâm-ı *Nihâlistân* ile tesmiye münâsib görüldü. (Çaldak, 2010: 308-309)

6. Tezkirelere Etkisi

Hem Türk edebiyatının ilk tezkiresi olan Ali Şîr Nevâî'nin *Mecâlisü'n-Nefâ'is*'inde hem de Anadolu sahasında kaleme alınan ilk tezkirelerde şekil ve model olarak Câmî'nin *Baharistân*'ının önemli etkisi olmuştur. Ali Şîr Nevâî, Câmî'den etkilendiğini şu ifadelerle dile getirir: “ ... ol cümleden biri Hazreti Mahdûmî Şeyhü'l-İslâmî Nûreddîn Abdurrahmân Câmî

Rubâî

*Ol kim tokuz felekni akl itse hayâl
Deryâ-yı ulûmığa tapar katre-misâl
Tâ çeşme-i tab'ı dehr ara açtı zülâl
Hayvân suyu birle eyledi mâl-â-mâl*

Mundak büzürg-vâr-ı âlî-mikdâr Baharistân atlıg kitâbırdâ kim sikiz açıpdur ve sikiz Ravza-i Cennet alar hacâletidin il közidin ihtifâ perdesiga kaçıpdur. Ve anı Sultân-ı sâhib-kırân atı zîveri bile müzeyyel ve elkâbı gevheri bile mü'ekkel kılıpdur. Bir ravzasını bu mevzûn-nevâlık belâbil ve matbû-sadâlig anadil gül-bângidin reşk-i nigâr-hâne-i Çîn gayret-i Firdevs-i berîn kılıpdur.” (Ayan vd. 1995: 1-2)

Heşt Bihîşt'i kaleme alan Sehi Bey; örnek aldığı eserleri zikrederken Mollâ Câmî'nin *Baharistân*'ı ile ilgili şu değerlendirmelerde bulunur: “... hattâ Pârsî dilde Şeyhülislâm zübdetülkirâm ışk kâşânesinün rind-i dürd-âşâmı Hazret-i Mevlânâ Abdurrahmân-ı Câmî kuddise sirruhunun Baharistân adlı kitâbı ki ana Heşt ravza dirler anun bir ravzası şu 'arâ-yı mütekaddimîn zikrinde olup ol tâyife bir vech ile tertîb ve bir resmile tehzîb idüpdür ki bir ravzası hicâbından cennetün sekiz ravzası muhtefî ve İrem Bağı gülzârı bu Baharistânun Gülistânından hafî olmuştur.” (Kut, 1978: 77a)

Latîfî'nin *Bahâristân*'ı şiire meraklı ve bu sahada söz sahibi bir arkadaşında gördüğü, *Bahâristân*'ın yazdığı tezkiresinde etkisi olduğu kendi sözlerinden anlaşılmaktadır: "... *ittifâk-ı vifâk ol rûz-ı pîrûzda bu abd-i âsî-i pür-ma'âsî birle elif ü enîs olmuş envâ-ı ma'ârifle ma'rûf e'azz-ı ihvân ve ekrem-i hullânadan bir yâr-i bî-riyâ vardı ki behre-i ilm ü irfândan bi't-tamâm behremend ve nutk-ı beyân u 'uzûbet-i lisânla beyne'l-enâm emced ü ercümend idi ve tab'-ı pâk ü lutf-ı idrâkle tarîk-ı nazm u inşânun yolına varmış ve fenn-i lugaz u muammâda hayli ad çıkarmış idi. Bir kâmil-i kâmilü'l-ayâr idi ki safha-i hâtırı vüs'atde sefine ve cönk gibi ebyât u eş'âr ve letâyif-i esmâr bî-hadd ü bî-şümâr idi ve ol kadar tâlib-i fazl u hüner ve râğib-ı dîvân u defter idi ki bir dem elinden cerâyid ü resâyil ve bir an dilinden kelimât-ı efâzıl gitzmezdi.*

Beyt:

Vücûdı hilye-i fazl ile mâlî
Hudûd-ı mülk-i nazm u nesre vâlî

Nesr:

Lâbûd ol fâzıl-ı fazîlet-me'âb elinde bir kitâb-ı belâğat-nisâb vardı. Açup her fasl u bâbından bu fakîr ü hakîre hayli hitâb itdi. Meger ol kitâb-ı kirâmî cevâb-ı Gülistân Bahâristân-ı Câmî idi efâda'llâhu nûrahû ve kaddese sırrahû kitâb-ı mezkûrî Şeyh-i mezbûr riyâz-ı cinân ve hadâyık-ı rıdvân gibi sekiz ravzaya tevzî' u taksîm idüp bir ravzasında mahsûs u müstakil efâzıl-ı şu'arâ-yı Acem merâtib ü mekâdirin beyân ve menâkıb u me'serlerin ıyân itmîş..." (Canım, 2000: 88).

Âşık Çelebi; *Bahâristân* ile ilgili şu değerlendirmelerde bulunur: "...*şu'arânun melikü'l-keâmî bezm-i belâğatun rind-i dost-kâmi âşâmi yani Monla Câmî şî'r vasfında Bahâristân'ında ki bahâristân-ı âlem ana nisbet hâristândur dimişdür ki*" (Âşık Çelebi, 45). "*Tabl-girân-ı ma'rifetün dost-kâm-ı âşâmı Monla Câmî Bahâristân'da bunlar yâdına mahsus itdüğü bir bâbı ki ol ni'me'l-me'âb ve bu ni'me'l-bab sâ'ir kitâblar kusûr bunlar lubâbdur...*" (Âşık Çelebi, 84).¹⁴

Kınâlî-zâde Hasan Çelebi, Ali Çelebi maddesinde *Bahâristân*'ın Anadolu'da ve Türk insanı nezdinde ne kadar önemli olduğunu vurgulayan aşağıdaki nükteyi aktarır: "*Bir gün ittifâk-ı yârânla seyr ü sohbe ab-misâl revân olmuş idük. İttifâk-ı yârândan birinde Bahâristân-ı Mevlânâ Câmî var idi. Hazreti âlî-menkabet ve 'aliyyü'l-menziyetün kitâb-ı mezbûr ile'l-ân manzûrları olmagın âyine-misâl mukâbil-i cemâl-i bâ-kemâli olup bir zemân ol behâr-ı 'irfâna teferrüc-künân-ı nigerân olduktan sonra ihvândan ba'zı kitâb-ı merkûmun ba'zı hikâyâtını gördünüz mi didükde belî cümlesin temâm idüp hücre-i hâfizada mahzûn ve sanduka-i derûnda mahfuz u meknûn kıldum didükde ihvân u şürekâ 'âdetleri üzre istihzâya başlayup zebân-ı ta'nı her güşeden dırâz itmeğe âğâz itdiler. Merhûm dahı ceste ceste ol kitâbun mukatta'ât u ebyât ve nevâdir ü hikâyâtını ezberden su gibi revân itmekle şürekâ vü akrânı dem-beste vü hayrân oldılar ve her birisi hâme-sıfat barmakların kaldurup fazl u 'irfânına imâm getürdiler ben dahı ol zemândan berü ol fâzıl-ı zemânun hilâl-misâl müşârün ileyhi bi'l-menân olacağına âlim ve feth-i ekâlim-i 'irfânla sultân-ı refî'ü'l-unvân olmasına lem ve lemmâ gibi câzim olmuşdum ve livâ-yı fazl u 'ulâsı vâsıl-ı fark-ı farkadeyn olacağını re'yü'l-'ayn müşâhede kılmış idüm*" (Kınalızâde, 689)

7. Bahâristân'ın Şiirsel Bir İmge Olarak Kullanımı

"Divan şiiri geleneğinde bazı kitap adlarının özel isim olmalarının yanında, sözlük anlamlarını da kastedecek şekilde tenasüp, tevriye, cinas gibi edebî sanatlarla bir edebî hususiyet içinde kullanıldıklarını biliyoruz." (Kurnaz, 1989: 44-51) "*Bahâristân*'ın bu yönüyle şiirlerde zaman

¹⁴Âşık Çelebi, Derviş Çelebi maddesinde, Derviş Çelebi'nin Farsça incelemelerinden söz ederek *Bahâristân*'dan bir kıt'ayı almıştır (Âşık Çelebi, 256):

بین بر که در عهد نوشیروان
برخ گشت چشم و چراغ جهان
همی گفت از ظلم از سادهام
که در عهد نوشی روان زادهام

zaman anıldığı görülür.” (Macit, 1991: “*Bahâristân*’ı söz konusu ederken, kelimenin sözlük anlamını hatırlayarak, baharla ilgili diğer unsurlara da yer verirler.” (Kurnaz, 1990: 130)

Yukarıdaki bilgiler ve incelenen eserlerde ortaya çıkan bilgiler *Bahâristân*’ın; klâsik şiirde genellikle teşbih, tevriye telmih, tenasüp, cinas sanatları çerçevesinde; Câmî’ye aidiyeti, zaman-yer çerçevesinde bahar mevsimi, Sa’dî’nin *Gülistân* ve *Bostân*’ı ile Attâr’ın *Mantıku’t-tayr* adlı eserleriyle birlikte kullanıldığını göstermektedir.

Mantıku’t-tayr u Bahâristân-ı Câmî okuyup
Bülbül-i gülzâr ile bezm ehli oldu hem-nişân
(Yahya Bey, G / 63 /13-4)

Bahâristân-ı tab’ımda açıldı bir gül-i sûrî
Hacîl eyler anun her bergi evrâk-ı gülistânı
(Hayali, K /46-30)

Yine vassâf-ı berg ü bûy u cûy u bâğ u râğ oldu
Yine meclis Bahâristân-ı Câmî’den nişân oldu
(Lebîb, K/ 14-2)

Bahâristân-ı lutfuna Rahîmî ölmeden girse
Okumaz idi Sa’dîye cenâbunda Gülistânı
(Kütahyalı Rahimi, 320/5)

Bahâristân-ı nazma şöyle virdüm zîb ü zînet kim
Ola bir bülbülü seyr itse Sa’dî bu Gülistânı
(Bursalı Rahîmî K /1-32)

Mu’allim oldu sabâ mekteb-i gülistânda
Okıtdı goncanun etfâline Bahâristân
(Bursalı Rahîmî K /8-11)

Debistân-ı mahabbetde ruhun şevkiyle dil tıflı
Gülistân okuyup meyli Bahâristânadur şimdi
(Bursalı Rahîmî G 209/3)

Bahâristân-hat münasebeti şiirlerde sık sık başvurulan kullanımlardandır. Sevgilinin yüzü, güzelliği *Gülistân* olarak hayal edildiğinde ayva tüyleri de *Bahâristân* olur. Hat, *Gülistân*, *Bahâristân* genellikle tevriyeli kullanılır.

Okıdı hüsnün kitâbın hattını görmek diler
Dil Gülistânı temâm itdi Bahâristân arar
(Âşık Çelebi, 94/2)

Görenler ‘ârızında sandılar hattını cânânun
Kenârında yazılmışdur Bahâristân Gülistânun
(Âşık Çelebi, 769)

Hat ki levh-i ‘ârız-ı cânânı yazmışdur tamâm
Safha-i güldü Bahâristânı yazmışdur tamâm
(Emrî, 335/1)

Âl-i evrâk-ı müferrah bir Gülistânun meger
Hurde-bâzîdür kenârında Bahâristâna hat
(Nehcî, 165/2)

‘Anber-i hatıyladur hat-ı Bahâristân-ı hüsn
Gülsitân-ı inbisâ elbette olmaz bî-bisâ
(Sâkıb Mustafâ Dede, 95/2)

Hat-ı cânânedir ma'nâ Bahâristân kitabından
İki mısra'-ı mevzûn ebruvânı hüsn bâbından
(Seyyid Mehmet Emin, 2001, 52)

Eline câm al geldi cihânın sa'd-i devrânı
Bahâristân ile zeyn eyledi gülşen gülistân
(Hayâlî, 69/1)

Hatt-ı reyhânun gülistân-ı ruhunda dil-berâ
Bir bahâristândur etrâfi şebistân-ı hayâl
(Bursalı Rahîmî G 124/3)

Bahâristân'ın bir ders kitabı olarak okunması kelimenin klâsik kullanımları çerçevesinde işlenmiştir:

Cân ile şâkird olup üstâd-ı 'ışka gül gibi
Gel Bahâristân okuyalum sebakdaş ol bana
(Hayretî, 13/2)

Dersi çıkdı bülbülün şimdi nihâlistâna dek
Geh Gülistân geh Bahâristân'dan okur bir sebak
(Hâzık, 139-2)

Virme dünyâya Behiştî söz bahâristânını
Andelibe çıka zâgundur gülistânun gözet
(Behiştî, 48/5)

Usûlî, aşağıdaki beyitte, tevriyeli kullandığı kitap isimlerinden hareketle Gülistân'ı, Bahâristân ve Bostân'dan daha çok beğendiğini de ima etmiştir:

Gülistân-ı cemâlin kim kitâb-ı hüsn-i behcettir
Komadı revnakın ey dil Bahâristân u Bostânın
(Usûlî, G 72/4)

SONUÇ

Osmanlı-İran olan edebî ilişkileri siyasi görünümün aksine oldukça canlı ve hareketli olmuştur. İran sahasında Türk şairler yetişirken ve bunlar Farsça eserler kaleme alırken Anadolu sahasında da Türk şairler, Farsça şiirler kaleme almış ya da Fars edebî kültürü etkisinde bir edebî atmosfer oluşturmuşlardır. Türk şairleri üzerinde etkili olmuş Fars şairlerinden biri de Mollâ Câmî'dir. Câmî'nin birçok eseri, özellikle *Bahâristân* Anadolu sahasında yankı bulmuştur.

Ahlâkî ve edebî bir değer taşıyan *Bahâristân*'ın Osmanlı sahasında üç, Cumhuriyet döneminde beş tercümesi yapılmıştır. Metnin tamamının tercümesinin yanında eserden seçmeler de yapılmıştır. *Bahâristân*'ın Dübâce bölümünün veya tamamının şerhleri yapılmış, nicelik olarak az olmakla birlikte lügatları hazırlanmıştır. Osmanlı tezkire geleneği üzerinde önemli etkileri olan esere Nergisî tarafından *Nihâlistân* adında bir nazire yazılmıştır. *Bahâristân*'ın edebiyattaki önemli yansımalarından biri de şiirsel bir imge olarak *Gülistân* ve *Bostan*'la birlikte edebî sanatların sağladığı çağrışım imkânı ve hayal zenginliğiyle kullanılmış olmasıdır.

Türkçe-Farsça edebî ilişkilerinin sanatçı eser mukayeseleri yapılarak, özellikle bu karşılıklı ilişkide etkilenme şeceresinin çıkarılması ilişkilerin boyutunun sağlıklı tespiti açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

AKAT, Davut, Şem'i, *Şerh-i Bahâristân (giriş-metin)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1999. (Yüksek Lisans Tezi)

ARI, Ahmet. (1994) "*Sâkîp Mustafâ Dede: hayatı, eserleri, edebî kişiliği ve Dîvânı'nın tenkitli metni*", Konya, 1994.

ASLAN, Üzeyir, *XVII. Yüzyıl Türk Klâsik Şairlerinden Nehcî Mustafâ Dede, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Tenkitli Metinler, Divan, Tuhfetü's-Sâlikîn ve Hediyetü'l-Mütereşşidîn*, İstanbul, 2005. (Basılmamış Doktora Tezi)

ARSLAN, Mustafa, "Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yz. A. 210 Numarada Kayıtlı Lügat Mecmuası Üzerine Bir Değerlendirme" *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/1 Winter 2013, 579-600.

AYDEMİR, Yaşar, *Behiştî Divanı*, MEB Yayınları, Ankara, 2000.

CANIM, Rıdvan, *Latîfî, Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratu'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, AKM Yayınları, Ankara, 2000.

ÇAĞMAN, Filiz, "Illustrated Stories from a Turkish Version of Jami's Baharistan", *Turkish Treasures*, 2, 1978, s. 21-27.

ÇALDAK, Süleyman, *Nergisî ve Nihâlistân'ı (İncelem-Metin)*, Kesit Yay. İstanbul, 2010.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet ve Tanyeri, M. Ali, *Hayretî, Dîvan*, İstanbul, 1981, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.

Derviş Muhammed Alî el-Mevlevî, *Tercüme-i Bahâristân*, Müst. Ömer el-Buhârî, Süleymaniye Nafiz Paşa, 849, 107 vr.

Derviş Muhammed Alî El-Mevlevî, *Tuhfe-i âsîâtân Tercüme-i Bahâristân*, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Mustafa Con. A, 401/XI.

ERDOĞAN, Mustafa, *Bursalı Rahmî ve Divanı* (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10600,bursali-rahmi-ivanipdf.pdf?0> 15. 11. 2015)

ERGÜN, Mustafa, DUMAN, Tayyip, "19. Yüzyılda Osmanlı Askerî Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları", *Yeni Türkiye*, 7,1996. 494-511.

GENÇOSMAN, M. Nuri, *Baharistan*, MEB Yayınları, Ankara, 1990.

GÜFTA, Hüseyin, *Erzurumlu Şair Hâzık Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, İstanbul, 2001.

Hızır-zâde Mehmed Fevzi, *Bahâristân Tercümesi*, Şirket-i Sahâfiye-i Osmâniyye Matbaası, İstanbul, 1227/ 1812-1813, 88 sh.

HUART, CL., "Bahâristân" *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yayınları, C. 2, İstanbul, 1979.

İSEN, Mustafa, *Usûlî Dîvanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990.

KARAİSMAİLOĞLU, Adnan, *Bahâristân*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002.

KARTAL, Ahmet, "Türk-Fars Edebi İlişkileri", *Şiraz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, Kurtuba Kitap, İstanbul, 2010, s. 13-117.

Kilisli Rıfat Bilge, *Bahâristân*, Meral Yayınevi, İstanbul, 1970.

Lügat-ı Bahâristân, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Yz. A 210/16, 237b-261b.

Lügat-ı Bahâristân, DTCF Ktp. İ. Saib II, 1438, 38b-56b.

KILIÇ, Filiz, *Âşık Çelebi, Meşa'irü'ş - Şu'arâ - (3 Cilt) (inceleme - metin)*, İstanbul, 2010.

KILIÇ, Filiz, "Âşık Çelebi", <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1213614/h/asikelebidivanifilizkicilic.pdf>[erişim tarihi: 15.11.2105].

KURNAZ, Cemal, "Divan Şiirinde Söz Konusu Edilen Kitap Adları Üzerine", *Millî Eğitim*, 86(1989), 44-51.

KUT, Günay, *Heşt Bihişt: The Tezkire by Sehi Beg, An Analysis of the First Biographical Work on Ottoman Poets with a Critical Edition Based on MS. Süleymaniye Library, Ayasofya O. 3544.* Cambridge, Mass.: Harvard University, 1978.

KUTLUK, İbrahim, *Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-şu'arâ*, 2 C, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

MERMER, Ahmet, *Kütahyalı Rahimi ve Divanı*, Sahhaflar Kitap Sarayı Yay. İstanbul 2004.

MACİT, Muhsin, "Molla Câmî'nin Osmanlı Edebiyatına Tesiri-I", *Erdem* VII, 20 (Ocak 1991), Ankara, (1995), 519-529.

Mehmed Şâkir, *Hediyetü'l-İrfân Der-Şerh-i Bahâristân*, İstanbul,

Müntehab-ı Bahâristân, Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 5103, 1140 (1728), 24 vr.

Müntehab-ı Bahâristân, Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 2510, 74vr.

Müntehab-ı Bahâristân, Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 1455, 55 vr.,

Müntehab-ı Bahâristân, Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 1597.

Müntehab-ı Bahâristân, Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 1812, 111 vr.

Müntehab-ı Bahâristân, Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 2768/1, 1-74a.

OĞRAŞ, Rıza, *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endüz'u*, İnceleme Metin, Burdur, 2001.

OKUMUŞ, Ömer, "Bahâristân", *TDVİA*, C. 4, İstanbul, 1991, s. 470-471.

Riyahi, Muhammed Emin, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, çev. Mehmet Kanar, İstanbul 1995.

SARAÇ, M. A. Yekta, *Emrî Divanı*, Eren Yay., İstanbul, 2002.

TARLAN, Ali Nihat *Hayâlî Bey Dîvânı*, Burhaneddin Erenler Matbaası, İstanbul, 1945.

UZUN, Adem, *Baharistan'a Göre Sözdizimi*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 1998. (Yüksek Lisans Tezi)

YALSIZUÇANLAR, Sadık, *Baharistan*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.

